

УДК 342.951:351.82

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-1.30>

ПОНЯТТЯ «ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я»

Болдіжар Сандра Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
(ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»,
м. Ужгород, Україна)

Метою наукової статті є здійснення комплексної характеристики та узагальнення наукових підходів, а як наслідок – формулювання власного авторського визначення поняття «права людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я» та виокремлення ознак, притаманних досліджуваному поняттю. Дослідження проблематики теоретико-правових засад четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я не тільки має важливе значення для визначення окремих загальних аспектів, що породжують певну невідповідність у досліджуваній сфері, а і виокремлює необхідність аналізу поняття «четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров'я». Водночас чітке розуміння понятійного апарату будь-якого інституту сприяє усвідомленню його сутності та виокремленню специфіки. Виключенням у даному випадку не є й інститут четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я. Поясненням цьому є те, що в контексті розвитку України як правової і демократичної держави, еволюції концепції прав людини, сучасного розвитку правового статусу людини в Україні та зарубіжних державах, утвердження прав людини на міжнародному рівні, розвитку громадянського суспільства, екологічних та епідеміологічних проблем, наявності численних загроз життю і здоров'ю людини, глобалізації, діджиталізації, розвитку медицини, науково-технічного процесу, розвитку електронного урядування – важливе практичне та теоретичне значення має дослідження поняття «четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров'я». Зроблено висновок, що права людини четвертого покоління, в тому числі права у сфері охорони здоров'я, що входять у дану групу, є мінливою категорією і видозмінюються залежно від розвитку наукового прогресу, технологій, діджиталізації, пандемій та ймовірного впливу ризиків різного характеру. При цьому з огляду на недостатній рівень уваги серед вчених, який приділяється досліджуваному питанню, в цій науковій статті розроблено та запропоновано власне авторське визначення «четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров'я» та виокремлено ознаки, притаманні даній категорії, які найбільш повною мірою сприяють розкриттю сутності та змісту виокремленої категорії.

Ключові слова: права людини, четверте покоління прав людини, охорона здоров'я, четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров'я, поняття, ознаки.

**THE CONCEPT “THE FOURTH GENERATION
OF HUMAN RIGHTS IN HEALTH CARE”**

Boldizhar Sandra Oleksandrivna,
PhD in Law,
Senior Lecturer at the Department
of Administrative, Finance
and Information Law
(Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine)

The purpose of the scientific article is to implement a comprehensive description and generalization of scientific approaches, and as a consequence – to formulate their own author’s definition of the concept of “fourth generation human rights in health care” and highlight the features inherent in the concept. The study of the theoretical and legal foundations of the fourth generation of human rights in health care is important not only to identify some general aspects that give rise to some inconsistencies in the study area, but also highlight the need to analyze the concept of “fourth generation human rights in health care”. At the same time, a clear understanding of the conceptual apparatus of any institution contributes to the awareness of its essence and the separation of specifics. The fourth-generation human rights institution in the field of health care is no exception. This is explained by the fact that in the context of Ukraine’s development as a legal and democratic state, the evolution of the concept of human rights, the modern development of human legal status in Ukraine and foreign countries, international human rights, civil society development, environmental and epidemiological problems, Numerous threats to human life and health, globalization, digitalization, development of medicine, scientific and technical process, development of e-government, important practical and theoretical significance is the study of the concept of “fourth generation of human rights in health care”. It is concluded that fourth-generation human rights, including health rights in this group, are a variable category and vary depending on the development of scientific progress, technology, digitalization, pandemics and the likely impact of risks of various kinds. At the same time, given the insufficient level of attention among scientists, which is paid to the research question, in this scientific article developed and proposed the author’s own definition of “fourth generation of human rights in health care” and highlighted the features inherent in this category. to some extent contribute to the disclosure of the essence and content of the selected category.

Key words: human rights, fourth generation of human rights, health care, fourth generation of human rights in health care, concept, characteristics.

Постановка проблеми. Аналіз та осмислення поняття «четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров’я» має важливе практичне значення для подальшого вдосконалення законодавства України у сфері прав людини та охорони здоров’я, а також для вдосконалення правозастосовної практики у цій сфері. Більше того, саме термінологічний апарат у дослідженні будь-якого інституту науки має одне із ключових значень, що в подальшому впливає на розкриття сутності, змісту та специфіки інституту, поняття якого розкривається. У даному випадку обрана для написання наукової статті тема не є виключенням. Без розкриття поняття «права людини четвертого покоління у сфері охорони здоров’я» в подальшому неможливо буде здійснювати комплексне дослідження всіх елементів, що походять від нього. Унаслідок цього дослідження проблематики поняття «четверте покоління прав людини у сфері

охорони здоров'я» та його ознак є важливим для подальшого розвитку науки адміністративного права, конституційного права та міжнародного права.

Стан опрацювання. Проблематика поняття «четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров'я» є актуальною, а окремі її аспекти були предметом дослідження багатьох сучасних науковців, зокрема: І. Алмаші, Ю. Грошевого, Я. Лазура, Д. Шебаніц, Ю. Шемшученка.

Метою наукової статті є здійснення комплексної характеристики та узагальнення наукових підходів, а як наслідок – формулювання власного авторського визначення поняття «права людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я» та виокремлення ознак, притаманних досліджуваному поняттю.

Виклад основного матеріалу. Після проголошення незалежності України сформовано якісно новий правовий статус людини, а також систему нормативних та інституційних гарантій реалізації прав людини. Реалізація прав людини визнається як невід'ємна складова частина цілісної системи прав і свобод людини і громадянина в Україні. Проблематика реалізації прав людини є важливим елементом конституційного права України. На жаль, у сучасних умовах конфлікту на Донбасі, анексії Криму, великої кількості вимушених внутрішніх переселенців в інших областях України з Донбасу та Криму перед Україною як державою стоїть чимало викликів щодо забезпечення належної реалізації прав людини [1, с. 4]. Це також стосується і прав четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я.

Чинним законодавством України, зокрема Конституцією України [2], закріплено каталог прав людини та гарантії їх реалізації.

Ю.М. Грошевий зазначає, що права людини і громадянина – основні в характеристиці самих засад суспільства і держави, її конституційного устрою. Характеризуючи рівень зрілості громадянського суспільства і правової держави, права людини начебто «маркують» суспільство і державу з точки зору цивілізаційних, загальнодемократичних стандартів та закономірностей їхнього розвитку. При цьому права людини і стан їх захищеності є найбільш об'єктивним відображенням досягнутого рівня зрілості не лише політичної демократії, але й економічних свобод, ринкової економіки та соціальної політики держави [3, с. 248].

Концепція прав людини пройшла значну еволюцію. Нині сучасна концепція прав людини перебуває на етапі розвитку четвертого покоління прав людини як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Права людини, як зазначає Ю. Шемшученко, – історично мінлива категорія, яка еволюціонує разом із суспільством та державою [4, с. 5]. Багатогранність людини породжує невичерпність її прав. Разом із людиною, її рівнем розвитку та значенням у соціумі постійно змінюються і її права, пріоритети [5, с. 729]. Традиційно для класифікації прав людини використовують теорію поділу прав людини, яку розробив французький правознавець Карел Васак. Основою цієї концепції є генераційний підхід, а саме поділ прав на три покоління [6]. Відповідно до теорії походження прав людини їх поділяють на три групи, чи так звані покоління. Так, перше покоління становлять громадянські та політичні права, друге покоління – соціально-економічні та культурні права, третє – колективні права, або права «солідарності» [7, с. 299]. Хоча загальноприйнята концепція трьох поколінь прав людини авторства Карела Васака і досі вважається фундаментальною базою для науковців та правозахисників, є ґрунтовні підстави виділяти і якісно новий пласт людських прав. Торкаючись дилеми незмінності ключових моральних та (в переважній більшості) правових постулатів, можна стверджувати, що права всіх трьох поколінь у будь-якому разі залишаються ключовим об'єктом правової охорони [8].

Проте внаслідок стрімкого розвитку науки, зокрема кібернетики, генної інженерії, медицини, а також неупинного процесу інформатизації та гуманізації, диджиталізації, розвитку електронного урядування можна констатувати наявність тривалого процесу формування новітнього, четвертого покоління прав людини.

Група вчених, серед яких – Н.Б. Мушак та М.А. Лаврік [9, с. 16], визначає четверте покоління прав людини як сукупність соматичних прав особи. У грецькій мові слово «soma» означає «тіло». Відповідно, новітні права людини є виключно особистісними й пов'язані з її тілом, повагою до нього та до рішень людини стосовно свого тіла. Свідченням такого сприйняття четвертого покоління прав людини є те, що до нього, в першу чергу, відносяться зміна статі хірургічним шляхом, трансплантація органів, клонування, право на евтаназію, право на створення сім'ї, вільної від дітей (childfree), та право на одностатеві шлюби [10, с. 186].

На думку М.С. Брюховецької, права четвертого покоління є самостійною правовою категорією, що відповідає сучасним інтересам особистості та її потребам. Зазначені права тісно пов'язані з фізіологічним існуванням особи, що залежить від розвитку медичних технологій та суспільства в цілому. Вони є новим явищем для всіх галузей права та потребують законодавчого закріплення та створення чіткого механізму регулювання [11, с. 51].

На думку Н.І. Петрецької, четверте покоління прав людини – це правова відповідь виклику ХХІ століття, коли йдеться про виживання людства як біологічного виду, про збереження цивілізації, про подальшу космічну соціалізацію людства [12, с. 29].

На думку М.С. Брюховецької, права четвертого покоління є самостійною правовою категорією, що відповідає сучасним інтересам особистості та її потребам. Зазначені права тісно пов'язані з фізіологічним існуванням особи, що залежить від розвитку медичних технологій та суспільства в цілому. Вони є новим явищем для всіх галузей права та потребують законодавчого закріплення та створення чіткого механізму регулювання [11, с. 51].

На думку О.О. Барабаш, до прав четвертого покоління належать усі права, що виникли внаслідок наукового прогресу, розвитку моралі, а саме всі так звані «соматичні права», зокрема право на евтаназію, клонування, а також інформаційні права. Сьогодні виникають дискусії серед членів суспільства про те, чи потрібні людям такі права та якими повинні бути межі їх реалізації [13, с. 215].

Зокрема, Рада Європи, Європейський Союз, деякі інші міжнародні організації чітко визначилися із цих питань.

Наприклад, Хартія Європейського Союзу про основні права в п. 1 ст. 3 встановлює, що кожна людина має право на власну фізичну і душевну цілісність, а п. 2 конкретизує: під час застосування досягнень медицини і біології необхідно особливо дотримуватися таких вимог:

- добровільна і належним чином оформлена згода зацікавленої особи відповідно до правил, встановлених законом;
- заборона застосування евгеніки, особливо її частині, що має на меті селекцію людей;
- заборона використання людського тіла і його частин як джерела прибутку;
- заборона відтворення людини за допомогою клонування [14, с. 17].

О. Аврамова та О. Жидкова до четвертого покоління прав людини відносять: зміну статі, трансплантацію органів, клонування, використання віртуальної реальності, одностатеві шлюби, штучне запліднення, евтаназію, вільну від дитини сім'ю та незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами; також необхідно визначити, чи будуть вони за своїм ознаками збігатися із правомірною поведінкою [15, с. 104]. Вони зазначають також, що правомірною поведінкою

можна визнавати: штучне запліднення, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами (в межах автономності особи), трансплантацію органів (на засадах законності, справедливості, моральності, добровільності); юридично нейтральною поведінкою – сім'ю, вільну від дитини, використання віртуальної реальності, одностатеві шлюби, зміну статі; неправомірною поведінкою – клонування й евтаназію [15, с. 105].

Д. Крилова до четвертого покоління прав людини відносить право на: 1) використання віртуальної реальності; 2) доступ до мережі Інтернет; 3) життя, вільне від державного втручання за власними релігійними і моральними поглядами; 4) вільну від дитини сім'ю; 5) зміну статі; 6) штучне запліднення; 7) трансплантацію органів; 8) одностатеві шлюби; 9) евтаназію; 10) клонування [16, с. 26].

На нашу думку, до четвертого покоління прав людини можна віднести право на: 1) аборт; 2) штучне запліднення; 3) трансплантацію; 4) клонування; 5) вільне статеве життя; 6) вільний вибір сексуального партнера; 7) вільну від дитини сім'ю; 8) одностатеві шлюби; 9) зміну статі; 10) бодимодифікацію; 11) донорство органів та клітин; 12) посмертне донорство; 13) сурогатне материнство та батьківство; 14) евтаназію; 15) генну інженерію; 16) використання віртуальної реальності; 17) доступ до мережі Інтернет; 18) використання штучного інтелекту; 19) користування соціальними мережами; 20) доступ до електронного урядування; 21) комерційні польоти в космос; 22) дослідження в космосі; 23) вільний доступ до екологічної інформації; 24) вільний доступ до інформації про санітарно-епідеміологічну ситуацію; 25) право на одностатеві шлюби; 26) право на усиновлення дітей одностатевими парами.

До четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я можна віднести право на: зміну статі; штучне запліднення; трансплантацію; клонування; вільний вибір гендерної ідентичності; вільне статеве життя; вільний вибір сексуального партнера; аборт; бодимодифікацію; донорство органів та клітин; посмертне донорство; сурогатне материнство та батьківство; евтаназію; генну інженерію; використання штучного інтелекту; вільний доступ до екологічної інформації; вільний доступ до інформації про санітарно-епідеміологічну ситуацію.

Із проведеного аналізу можна визначитись і з поняттям «четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров'я», під якими розуміються новітні права людини у сфері охорони здоров'я, які закріплені за внутрішньодержавним та/або міжнародним правом і мають на меті створення умов для практичного втілення в життя відповідної можливої міри поведінки, установлені нормами права, громадянами або підданими відповідної держави, іноземними громадянами або підданими, особами без громадянства, особисто або через створені ними організації, та іншими уповноваженими суб'єктами з метою забезпечення охорони здоров'я, безпечного для життя і здоров'я довілля, санітарно-епідеміологічного благополуччя, а також задоволення їхніх власних потреб та інтересів у цій сфері.

На основі сформованого визначення поняття «четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров'я» пропонується виокремлювати такі ознаки даного поняття:

1) це новітні права людини у сфері охорони здоров'я, які закріплені за внутрішньодержавним та/або міжнародним правом;

2) така міра можливої поведінки може бути реалізована певним визначеним колом суб'єктів, громадянами або підданими відповідної держави, іноземними громадянами або підданими, особами без громадянства, особисто або через створені ними організації, та іншими уповноваженими суб'єктами, на яких поширюється дія норми права, що встановлює міру можливої поведінки;

3) необхідною передумовою для реалізації прав четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я, тобто для практичного втілення в життя можливості, є наявність чинних норм права, що регламентують межі здійснення відповідних прав четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я;

4) втілення в життя можливості, що встановлена нормами права, здійснюється уповноваженими суб'єктами з метою забезпечення охорони здоров'я, безпечного для життя і здоров'я довкілля, санітарно-епідеміологічного благополуччя, а також задоволення їхніх власних потреб та інтересів у цій сфері.

Висновки. З урахуванням вищевикладеного можна дійти висновків, що права людини четвертого покоління, в тому числі права у сфері охорони здоров'я, що входять у дану групу, є мінливою категорією і видозмінюються залежно від розвитку наукового прогресу, технологій, діджиталізації, пандемій та ймовірного впливу ризиків різного характеру. При цьому з огляду на недостатній рівень уваги серед вчених, який приділяється досліджуваному питанню, в даній науковій статті розроблено та запропоновано власне авторське визначення «четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров'я» та виокремлено ознаки, притаманні даній категорії, які найбільш повною мірою сприяють розкриттю сутності та змісту виокремленої категорії.

Список використаних джерел:

1. Алмаші І.М. Реалізація прав людини в Україні : монографія. Ужгород : Видавничий центр Закарпатського інституту ім. А. Волошина ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2015. 226 с.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 131.
3. Конституційно-правові засади становлення української державності / В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, О.Г. Данильян та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, Ю.М. Тодики. Харків : Право, 2003. 328 с.
4. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / За ред. Н.М. Оніщенко, О.В.Зайчука. Київ, 2007. 424 с.
5. Тиріна М. Покоління прав людини: проблеми сучасної класифікації. *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 728–732.
6. Радзівська В. Права людини нового покоління та їх міжнародно-правове регулювання. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknuvs/20105/radzivsa.html.
7. Мушак Н.Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізаційних процесів. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 298–301.
8. Каньдя О.А. Четверте покоління прав людини: нагальна потреба чи свідчення втрати моральності. URL: <http://cki.org.ua/wpcontent/uploads/2014/05>.
9. Лаврик М.А. К теории соматических прав человека. *Сибирский юридический вестник*. 2005. № 3. С. 16–26.
10. Іваськевич Д.О. Четверте покоління прав людини – соматичні права людини. *Грані права: XXI століття: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.)*. У 2-х т. Т. 1 / за ред. Г.О. Улянової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 186–189.
11. Брюховецька М.С. Право на посмертне донорство у системі четвертого покоління прав у сфері охорони здоров'я. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я»*. (12 квітня 2019 р., м. Ужгород) [Текст] : зб. наук. ст. / під заг.ред. С.Б. Булеци, Я.В. Лазура, М.В. Менджул]. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. С. 48–52.

12. Права людини в національному та європейському контекстах: підручник / За заг. ред. Н.І. Петрецької, Ю.М. Бисаги. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 482 с.
13. Барабаш О.О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2016. № 8(37). С. 213–217.
14. Рудинский Ф.М. Гражданские права человека: общетеоретические вопросы. *Право и жизнь.* 2000. № 31. С. 15–18
15. Аврамова О. Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. *Право України.* 2010. № 2. С. 101–107
16. Крилова Д. Четверте покоління прав людини в контексті взаємозв'язку правових та моральних норм. *Jurnalul juridic national: teorie și practică.* 2017. № 2(24). Р. 26–30.